گلیم و فرش ۳

بافندگی سنتی بلوچ؛ نقش‌ها و رنگ‌های طبیعی ۵

کارگاه‌های تازه در شهرک صنعتی نخل‌آباد ۱۰

فرش ماشینی و افت کیفیت ۱۴

آموزش نسل جوان؛ کلاس‌های شبانه و تابستانی ۱۸

صادرات فرش دستباف؛ بازارها و مشکلات ۲۱

ماهنامهٔ فرش و هنرهای سنتی

صاحب‌امتیاز: انجمن بافندگان فرش دستباف

مدیرمسئول: رحیم‌داد نوروزی

سردبیر: مهندس کامران سپهری

نشانی: خیابان ۱۷ شهریور، کوچهٔ ۶، پلاک ۱۲

تلفن: ۳۲۴۵۰۱۷۸ – ۳۲۴۵۰۱۷۹

پست الکترونیکی: info@gelimmag.ir

وب‌سایت: www.gelimmag.ir

شمارهٔ ۱۵۲ (دی ۱۴۰۳)

صندلی چوبی با پشتی حصیری

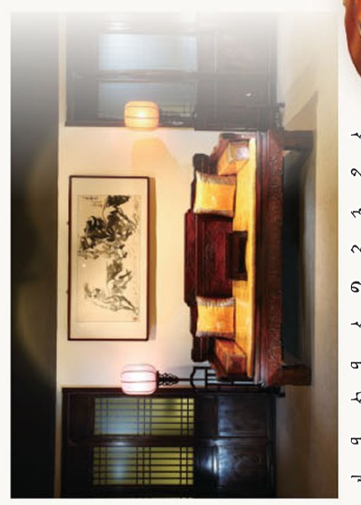

اتاق پذیرایی با مبل و فرش دستباف

گلیم و فرش؛ هنری که با دست نفس می‌کشد

در دل کوه‌های شمالی شهرستان نخل‌آباد، جایی که جاده آسفالت به پایان می‌رسد و کوچه‌ها تنگ‌تر می‌شوند، هنوز صدای شانه‌ی فلزی بافنده‌ها شنیده می‌شود. این صدا ریتمی دارد که از دور شبیه تپش قلب است. در روستای چشمه‌سار بالا، نزدیک به ۳۲۰ خانوار زندگی‌شان به‌طور مستقیم یا غیرمستقیم به بافت گلیم و فرش گره‌دار وابسته است. بسیاری از زنان روستا از هفت یا هشت سالگی پشت دار نشسته‌اند و امروز نوه‌هایشان همان نقش‌ها را تکرار می‌کنند، گاه بی‌آنکه دقیقاً بدانند هر گره چه معنایی دارد.

بافندگی در این منطقه فقط یک شغل نیست؛ شکلی از حافظه‌ی جمعی است. هر طرح نام دارد و هر نام داستانی دارد. «گل‌بوته‌ی عروس» را دختران پیش از ازدواج می‌بافند، «شانه‌ی کبوتر» را مادران برای دعا برای سلامت فرزندان. حتی رنگ‌ها هم نام‌های محلی دارند: «نیلِ شب‌بو»، «سرخِ انار» و «کرمِ آفتاب‌گردان». وقتی از بیرون به این فرش‌ها نگاه می‌کنیم، الگو می‌بینیم؛ وقتی از درون نگاه می‌کنیم، زندگی می‌بینیم.

بافنده‌ی نسل سوم در کنار دار خود

فرایند کار از انتخاب پشم آغاز می‌شود. زمستان بهترین فصل است، چون الیاف در سرما بلندتر و براق‌تر می‌شوند. زن‌ها گوسفندان را در بهار و پاییز می‌چینند و پشم را با دوک دستی می‌ریسند. سپس نوبت رنگرزی است که در حیاط پشتی خانه‌ها انجام می‌شود. دیگ‌های مسی روی اجاق هیزمی می‌جوشند و بوی گیاهان رنگی تا کوچه می‌رود. یک کیلو پشم خام پس از رنگرزی و شستشو حدود ۷۰۰ گرم وزن دارد؛ یعنی بیش از ۳۰ درصد وزن از دست می‌رود.

بافت روی دار افقی انجام می‌شود. بافنده پشت دار می‌نشیند، تار را کشیده نگه می‌دارد و با انگشت‌ها و شانه‌ی فلزی پود را می‌کوبد. در یک روز خوب، یک بافنده‌ی ماهر حدود ۴۰۰ گره در دقیقه می‌زند. اما سرعت مهم نیست؛ یکنواختی مهم است. گره‌ها باید آن‌قدر فشرده باشند که آب از لابه‌لای آن‌ها رد نشود. به همین دلیل است که گلیم‌های خوب سال‌ها دوام می‌آورند و هر سال زیباتر می‌شوند.

بافندگی زنانه؛ هنری که بدون دیده شدن زنده ماند

در بسیاری از خانه‌ها، فرش فروخته می‌شود اما نام بافنده هرگز روی آن نوشته نمی‌شود. واسطه‌ها، تاجران شهری و حتی خریداران خارجی همه‌چیز را می‌بینند جز دستی که گره زده است. این بی‌نامی سال‌ها باعث شده است که بافندگان کمترین سهم از ارزش نهایی کار را دریافت کنند. در برخی روستاها، یک فرش ۶ متری که در بازار شهر ۱۲۰ میلیون تومان فروخته می‌شود، برای بافنده تنها ۲۵ میلیون تومان مزد دارد.

با این حال، تغییرهایی آرام در حال رخ دادن است. چند تعاونی زنان در چشمه‌سار بالا و روستای گردنه‌ی سرو تشکیل شده‌اند تا مستقیم با خریدار کار کنند. در این الگو، بافنده نام خود را پای فرش می‌نویسد و قیمت بر اساس تعداد گره و کیفیت تعیین می‌شود. نتیجه روشن است: درآمد ماهانه‌ی اعضا تقریباً دو برابر شده و انگیزه برای آموزش دختران جوان بیشتر شده است.

رنگ‌های گیاهی؛ دانشی که در حال فراموشی است

یکی از مهم‌ترین بخش‌های این هنر، دانش رنگرزی با گیاهان است. مادربزرگ‌ها می‌دانند کدام ریشه در کدام ماه برداشت شود، کدام برگ با چه مقدار آب بهتر رنگ می‌دهد و چگونه می‌توان رنگ را ثابت نگه داشت. اما بسیاری از جوان‌ها این دانش را ندارند. به همین دلیل، انجمن بافندگان فرش دستباف نخل‌آباد از سال ۱۴۰۰ کارگاه‌های آموزشی برگزار کرده است. در این کارگاه‌ها، پیرزنان روستا دانش خود را به دختران منتقل می‌کنند.

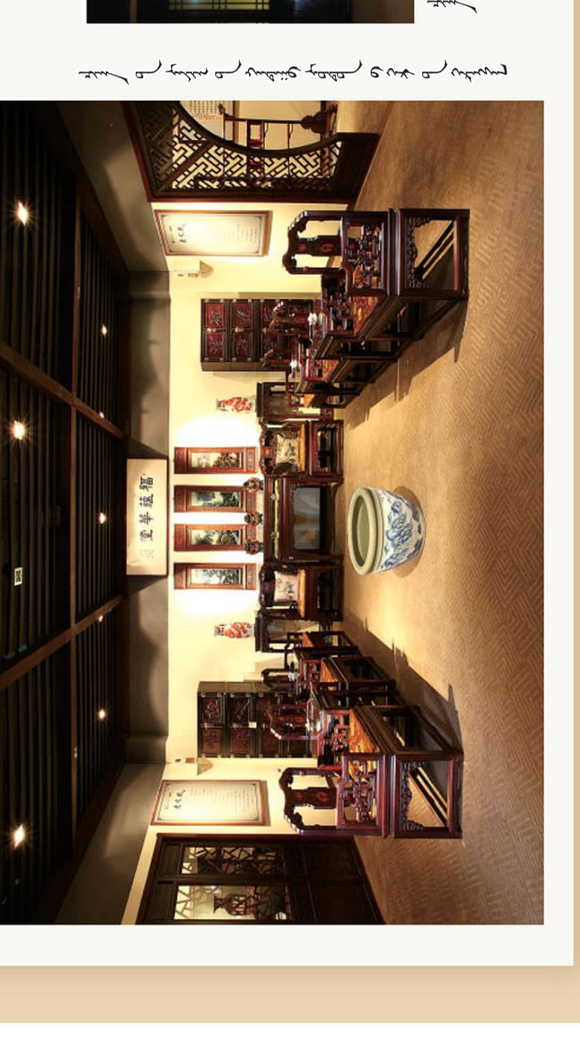

نمای کلی از سالن فروش گلیم و فرش دستباف

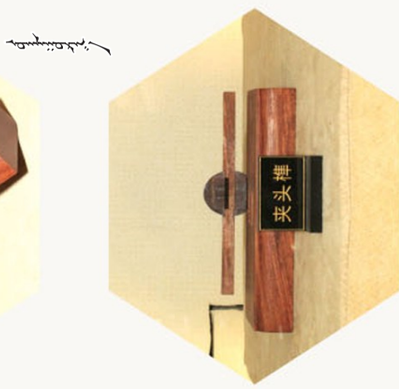

جزئیات بافت و نقش گلیم

فرش ماشینی، نخ‌های رنگی پلاستیکی و افت کیفیت فرش دستباف

نوشتهٔ فرهاد نیک‌پی | گروه اقتصاد و هنر

نمونه‌ای از گره‌های نامرغوب در پشت فرش

در سال‌های اخیر، ورود گسترده‌ی فرش‌های ماشینی به بازار، بافندگان سنتی را با مشکلات جدی روبه‌رو کرده است. بسیاری از این فرش‌ها با نخ‌های رنگی پلاستیکی تولید می‌شوند و در نگاه اول شباهت زیادی به فرش دست‌باف دارند. همین شباهت باعث شده است که خریداران کمتر به تفاوت‌ها توجه کنند و قیمت‌ها به‌تدریج به نفع تولیدکنندگان ماشینی تغییر کند.

به گفتهٔ کارشناسان، فرش دستباف تنها یک کالا نیست، بلکه حاصل کار چند ماه یا حتی چند سال یک خانواده است. وقتی این فرش با فرش ماشینی هم‌قیمت عرضه می‌شود، طبیعی است که بسیاری از مشتریان ترجیح دهند فرش ارزان‌تر را انتخاب کنند. نتیجه آن است که بافندگان ماهر یا انگیزه‌ی خود را از دست می‌دهند یا مجبور می‌شوند کیفیت کار را پایین بیاورند تا بتوانند هزینه‌ها را پوشش دهند.

نخ‌های رنگی پلاستیکی چگونه شناخته می‌شوند؟

یکی از ساده‌ترین راه‌های تشخیص فرش ماشینی از دستباف، توجه به نخ‌های رنگی است. در فرش دستباف، رنگ‌ها معمولاً ملایم‌تر و طبیعی‌تر هستند و با نور تغییر می‌کنند. اما در فرش ماشینی، رنگ‌ها یکنواخت و بسیار براق‌اند. اگر چند نخ را از پشت فرش بکشید، نخ‌های پلاستیکی به‌راحتی پاره می‌شوند و بوی خاصی از خود منتشر می‌کنند.

نمونه‌ای از نخ‌های رنگی پلاستیکی

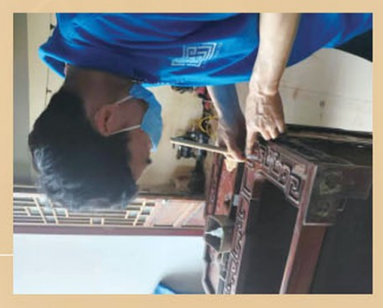

بافنده مشغول کار با دار افقی

نخ‌های رنگی پلاستیکی چگونه شناخته می‌شوند؟

• ژیلا بنی‌آدم

نخ‌های رنگی پلاستیکی در فرش‌های ماشینی معمولاً بسیار براق و یکنواخت‌اند. اگر چند نخ را از پشت فرش بکشید، به‌راحتی پاره می‌شوند و بوی خاصی از خود منتشر می‌کنند. در فرش دست‌باف، رنگ‌ها ملایم‌تر و طبیعی‌تر هستند و با نور تغییر می‌کنند.